

Kölcsey utolsó, töredékben maradt novellája, *A ferrói szent fa*

SZILÁGYI MÁRTON

Kölcsey meglehetősen későn kezdett el novellákat írni: csak a pálya utolsó éveit jellemzi az ezzel a műfajjal való foglalkozás. A novellák születésének egyik külső oka jól kirajzolódik a megjelenések adataiból. Kölcsey ugyanis a számára könyveket beszerző pesti kiadó, Heckenast Gusztáv évkönyveibe kezdett el prózai elbeszéléseket írni, fizetés gyanánt: az első ilyen írása, *A vadászlak* az 1837-es Emlényben jelent meg (még 1836 végén), *A karpáti kincstár* a következőben, az 1838-asban (még 1837 végén). A töredékben maradt harmadik darab, *A ferrói szent fa* (1838) is minden bizonynyal szintén Heckenastnak volt szánva.

Ez a harmadik, már befejezetlen novella a legnagyobb igényű vállalkozás lett volna Kölcsey prózaírói pályáján. Írásában csak itt figyelhető meg, hogy alcímek tagolják a történetet: a mű élén azt olvashatjuk, „Első elbeszélés. Áruló szerelem”. Ez azt sejteti, hogy lett volna még egy másik egység is, nyilván külön címmel. Alighanem ez már a kisregény irányába tett elmozdulásként értékelhető.

Az előzmények ismeretében figyelemre méltó a novella témaválasztása, s a helyszín, amelyet a szerző a címbe is emelt. Ferro ugyanis a Kanári-szigetek legkisebb tagja, mai nevén El Hierro. Kölcseynek természetesen nem lehetett saját személyes tapasztalata erről a világról – annál is kevésbé, mert ehhez az egzotikus helyszínhez egy évszázaddal korábbi történet társul. Az író minden bizonynyal rá volt utalva olvasmányélményeire, hogy ezt a világot meg tudja jeleníteni. S valóban, ez segíthet bennünket ahhoz, hogy a töredékben maradt elbeszélésnek legalább a tematikáját világosan rekonstruálhassuk: a novella szüzséjét ugyanis viszonylag jól kikövetkeztethetjük, ha

sikerül azonosítanunk Kölcseynek azt az olvasmányát, ahonnan értesüléseit vette.

Nem is kell messzire mennünk: Kölcsey könyvtárában, amelynek fennmaradt részét a Magyar Nemzeti Múzeum vásárolta meg 1867-ben (ma az anyag szétszórva megtalálható az Országos Széchényi Könyvtárban), van egy olyan munka, amelyben ott van a Ferróra vonatkozó, szépíróilag felhasználható ismeretek teljes köre. Ehhez az azonosításhoz maga Kölcsey adja meg a kulcsot a novellában, hiszen név szerint is megnevezi azt a szerzőt, Bory de St. Vincent francia katonatisztet és utazót, akinek 1803-as francia nyelvű könyvét már egy évvel később, 1804-ben Weimarban német fordításban is kiadták (J[ean] B[[aptiste] G[eorge] M[arie] Bory de St. Vincents franösischen Offiziers: Geschichte und Beschreibung der Kanarien Inseln) és akinek művét forrásként használta. Eszerint ugyanis Ferrónak igen kevés nevezetessége volt; ám a legfontosabb éppen az, ami a novella címét is adta. A „szent fa” komoly szerephez jutott a sziget 15. századi gyarmatosításakor is.

A novella elkészült részében két konfliktus körvonalazódik. Az egyik a sziget elfoglalására készülő gyarmatosítók, egy francia és egy kasztíliai fiatalember között figyelhető meg. Az összeshóllkozás becsületbeli kérdés körül forog: a francia kétségbe vonja Ferro elfoglalásának az értelmét, mire a spanyol, burkoltan bár, de gyávanak nevezi, és kizárólag a nők körüli legyeskedésben mondja serénynek. A vita párbajkihívásba torkollik. A másik feszültségforrás pedig természetesen a hódítók és az őslakók között látszik kialakulni: a ferróiak a szent helynek számító különleges fához gyűlnek, hogy Istenhez könyörögjenek. A főpap azt a tanácsot adja a népnek, hogy rejtőzzenek

Látkép, Ferro

el, s a fát is igyekezzenek álcázni, mert hiszen víz csak itt, a fa segítségével nyerhető, s mivel már beköszöntött a száraz évszak, a hódítók szomjúságukban kénytelenek lesznek elhagyni a szigetet. Igaz, ennek a két lappangó konfliktusnak a teljes kiépüléséről az elkészült szöveg már nem tud számot adni. Ez a két történet-szál harmonizál azzal az alaptörténettel, amelyet Bory útleírásából ismerünk. Onnan ugyanis arról értesülünk, hogy a sziget elfoglalásakor a hódítók nem találtak forrást, így már azt fontolgatták, hogy elhagyják a szigetet, amikor egy őslakos nő, aki beleszeretett egy francia katonába, elárulta nekik a fa titkát, s ezzel

a hódítók vízhez jutottak, és elfoglalták Ferrót. Sőt, van egy másik érdekes történet is: eszerint ugyanis a csodálatos fát, amely fölött mindig összegyülekeztek e felhők, s amely leveleivel a legnagyobb szárazság idején is képes volt az esővizet a földre levezetni, 1625-ben egy nagy orkán tövestül fordította ki a helyéből.

Ha Kölcsey korábbi prózaírói életművének, azaz két, befejezett novellájának tanulságait is szeretnénk bevonni a töredék értelmezésébe, akkor feltétlenül szemünkbe ötlik a hőstípusok ismerősége. A novella elejének két egyénített figurájára, a spanyol Velasquezre és a francia de la Salle-ra gondolunk, akkor az előbbiben a korábbi elbeszélések elmélyedésre hajlamos, inkább érző, mint cselekvő figurája tér vissza – míg az utóbbi, a könnyelmű, csinos francia inkább az ellentétet, a nőknél feltétlenül sikeres fiatalember vonásait mutatja fel. Mintegy előkészítve a szerelem végzetes erejét kiváltó és kihasználó férfi pozícióját. Ebből ugyan még szinte semmit nem látunk ugyan az elkészült részben, de a sziget szimbólumának tekinthető csodafa elárulása – Bory de. St. Vincent könyve szerint – egy nő szerelme miatt következett be; ezt az eseményt pedig akár hozzá is kapcsolhatjuk az elkészült rész fiatal, francia hőséhez. Ez pedig igen érdekes módon építhette volna tovább Kölcsey korábbi novelláinak a szerelemábrázolását. Gondoljunk csak arra, hogy *A vadászlat*ban a főhős, Andaházy egy csupán felseljő s egyre erősödő érzelmmel viseltetik a gyermekgyilkossággal vádolt Miller Therézhez, aki mit sem tud arról a rokonszenvről, amit éppen az ő bűnét kivizsgáló ügyész érez iránta. S Miller Theréz figurája kö-

rül – éppen a gyermekgyilkosság ténye miatt – fölsejlik a bűnösség lehetőségének a végső eldöntetlensége, de úgy, hogy akár Therézt tekintjük csecsemője gyilkosának, akár nem – erről a novella egyértelmű információkat nem ad –, a gyermek halála csupán következménye marad egy szexuális bűnnek, a házasságon kívüli kapcsolatnak, illetve az abból származó magzat világra hozatalának. *A karpáti kincstár* című novellában pedig a főhős, Erdőhegyi titokzatos kincs utáni vágya egy gazdag polgárlány iránti sóvárgásából származik: azt remélvén, hogy ha sikerül vagyonnra szert tennie, a lány és szülei is elfogadják őt reménybeli kérének. S miközben ez az érzés teljesen eltölti őt, s végül a halálát is okozza, amikor a Fabricius nevű öreg felvilágosítja a legenda fiktív mivoltáról, s arról, hogy a kincs utáni sóvárgásba már más is belehalt, Erdőhegyi nem veszi észre Fabricius lányának, Linkának az iránta való, felébredő rokonszenvét.

Vagyis Kölcseyt rendre izgatta a szerelem természete és beteljesületlensége. Hősei mindig az érzés meglétével kínlódtak, s azzal, hogy ez az indulat milyen, nem kontrollált, a tudatosság szintjét el nem érő cselekedetere ragadtathatja az embert. Ehhez mérten *A ferrói szent fában* kirajzolt struktúra új és meghódítandó írói lehetőségeket rejt magában: egy nép és kultúra pusztulását, s mindent a szerelem és az individuális boldogság érdekében. Voltaképpen Kölcsey két nagy témájának az összefonódását mutatja ez: egyfelől az ifjúkori verseitől folyamatosan jelenlévő, szentimentális alapozású szerelem iránti sóvárgást, másfelől pedig az egyén és közösség viszony-

latában megragadható, mindig virtuális, de e virtualitásában is eleven hatóerőt és morális késztetést jelentő haza-fogalom jelenlétét. Bár sajnos éppen azt nem tudhatjuk, mit hozott volna ki Kölcsey ebből a témából.

Nem áll rendelkezésünkre a mű kézírata, s ez már az első, 19. századi, posztumusz kiadás alkalmával sem volt meg. De ha a megjelent szöveget megnézzük, nyilvánvalónak tűnik: Kölcsey úgy alkotott (legalábbis novellát), hogy egy tökéletesen kidolgozott elképzelés szerint az elejétől kezdhette el az írást. Hiszen *A ferrói szent fa* esetében nem látjuk a vázlatosságot vagy a más elkészült részek visszatérő javítását: úgy tűnik, mintha egy tökéletesen készen fogalmazott szöveget olvasnánk egészen addig, míg a mű egy ponton meg nem szakad.

A mai olvasót azért is döbbentheti meg az elkészült részek sugallata, mert úgy érezheti, Kölcsey mind a szimbólumteremtésben, mind a téma korszerűségében, mintha előlegezne valamit. Mindazokban, akik látták James Cameron nagyszerű, vizuális megjelenítésében úttörőnek számító filmjét, az *Avatar* (2009), felidézhető, hogy a voltaképpen 18–19. századi egzotikus és kolonialista közhelyeket mozgósító forgatókönyv, miközben a tudományos fantasztikum közegébe transzponálja magát, voltaképpen egy olyan természetközeli idillbe helyezett, ősi társadalmat mutat be, amelynek középpontjában egy hatalmas, misztikus dolgokat előidézőni képes fa áll – úgy is, mint kultuszhely, s úgy is, mint szakrális középpont. Kölcsey novellája pedig éppen ezt látszott megfogalmazni már 1838-ban.